

Mirosława Pabis-Braunstein

Godła polskich aptek zabytkami rodzimej kultury

Ochrona Zabytków 39/2 (153), 113-120

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nym dla historycznych centrów. Czterem dzielnicom przywraca pierwotną funkcję kulturalnego oraz administracyjnego centrum miasta i regionu. Uwzględnia również problemy higieny i zdrowia, nie rozwiązane od przeszło wieku. Wydaje się niezbędnym instrumentem do rozwiązania problemu odrodzenia miasta. Przede wszystkim jest to projekt rewolucyjny, podporządkowujący wszelkie działania zgodności współczesnej funkcji organizmu miejskiego jego historycznemu charakterowi. Program w swej intencji kładzie kres dewastacji miasta – bezmyślnym rozbiórkom, niewłaściwemu przeprowadzaniu nowych ulic i jasno określa zasadę funkcjonowania całego organizmu miejskiego. Koncentruje się na systemie komunikacji, dając pierwszeństwo ruchowi pieszemu i w ten sposób przywraca historycznemu centrum jego pierwotne znaczenie. Podejmując próbę odwrócenia obecnych tendencji, liczbę mieszkańców historycznej strefy określa na 50 tysięcy. Wskazuje również na elementy konieczne do zachowania charakteru miasta, takie jak: tynki, ro-

dzaje rur kanalizacyjnych, użycie tradycyjnych płyt brukowych, uporządkowanie sztyków i witryn sklepowych zgodnie z architektonicznym porządkiem fasad.

Działania rozpocznie się od restauracji niektórych zrujnowanych budynków i przywrócenia funkcji mieszkaniowej.

Projekt zajmuje się zagadnieniem scalenia wolnych miejsc, pozostałych po zniszczeniach i mniejszych akcjach budowlanych. W pewnych sytuacjach sposób zagospodarowania tych terenów rozwiązuje się poprzez otwarte konkursy. Trudne okazało się ustalenie przeznaczenia terenów zielonych i tarasów przykrywających nowe budynki – i w tym wypadku program okazał się skutecznym narzędziem. Pozostaje jedynie stosować się do niego w czasie realizacji.

arch. Calogero Bellanca
Palermo

(z jęz. angielskiego tłum. Maja Łozińska)

THE HISTORIC CENTRE OF PALERMO

Except for the period of Punic wars individual historic periods in Palermo can be reconstructed in detail. The 2nd World War and then an earthquake in 1968, left a permanent vestige in the structure and history of the town. A gradual exodus of inhabitants soon resulted in a drop in the number of the population. The old centre with the area of 250 ha accounts today for 8 per cent of the total town area and is inhabited by nearly 6 per cent of Palermo's inhabitants. The present situation of this urban complex is similar to the situation found in other southern regions of Europe, which in the postwar period developed in an abnormal way, restricting ages-long links of the town with the sea and agriculture.

Recently, hope has been raised that it will be possible to change Palermo's situation. After four years of work a group of specialists has put forward a programme for the rehabilitation of the historic centre. Both on a national and regional scale a new spatial programme corresponds to standards set for historic centres. It restores to four districts their original cultural function and administrative centre of the town and region. It also pays attention to problems of hygiene and health that have been left unsolved for nearly a century. It seems to be an indispensable instrument in solving the problem of the town's rebirth.

First and foremost, this is a rehabilitation project, subordinating all actions of the concordance of a modern function of the urban body to its historic character.

MIROŚLAWA PABIS-BRAUNSTEIN

GODŁA POLSKICH APTEK ZABYTKAMI RODZIMEJ KULTURY

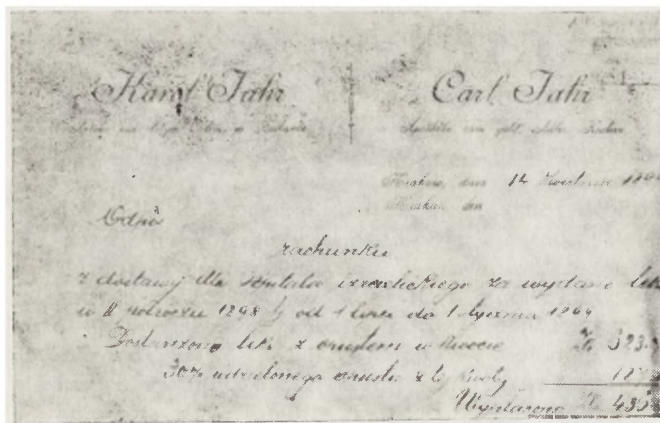
Decyzją z 1 czerwca 1974 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki – Ośrodek Dokumentacji Zabytków zaleciło Biurom Dokumentacji Zabytków, a także wojewódzkim konserwatorom zabytków, aby włączyli dawne godła apteczne do swych prac przy ewidencji zabytków. W praktyce fakt taki jest równoznaczny z uznaniem godła polskich aptek za zabytki rodzimej kultury materialnej i tym samym oznacza wzięcie ich pod ochronę, co miejmy nadzieję umożliwi ich zachowanie.

Aby zatem stworzyć historyczne podstawy do ocalenia niebagatelnych resztek dowodów farmaceutycznej kultury, dokonałam kwerendy i stwierdziłam istnienie 163 godła aptecznych¹. Kwerendę prowadziłam na podstawie zachowanych w Muzeum Farmacji Akademii Medycznej w Krakowie unikatowych ksiąg i dokumentów gremialnych, dotyczących aptek b. Gremium Aptekarzy Krakowskich, aptek b. Gremium Aptekarzy Galicji Zachodniej, aptek b. Gremium Aptekarzy Małopolski Zachodniej w przedziale lat 1802–1939². Ponadto ko-

rzystałam z akt personalnych zawartych w tekach dotyczących aptek i aptekarzy należących do wymienionych wyżej Gremiów, obejmujących obecne tereny makroregionu południowo-wschodniej Polski, a także ma-

² Źródła archiwalne Muzeum Farmacji AM w Krakowie, w tym: *Acta Gremium Aptekarzy Galicji Zachodniej z lat: 1865–1920*, rkps, nr 1489; *Księga aspirantów (1887–1934)*, rkps, nr 1828; *Księga dochodów i rozchodów Gremium Galicji Zachodniej (1888–1895)*, rkps, nr 1852; *Księga do zapisywania członków Gremium Aptekarzy w Krakowie (1818–1894)*, rkps, nr 1825; *Księga do zapisywania protokołów z posiedzeń Gremium Aptekarzy w Krakowie (1874–1909)*, rkps, nr 1826; *Księga członków Gremium Aptekarzy Galicji Zachodniej 1853–1935*, rkps, nr 1827; *Księga uczniów Gremium Aptekarzy Galicji Zachodniej 1893–1931*, rkps, nr 1830; *Liber actorum P:(harmacopoeorum) Cracoviensium 1803 (1801–1899) – Księga z działalności (protokołów) Aptekarzy Krakowskich*, rkps, nr 1822; *Liber Gremii Pharmacopoeorum Cracoviensium 1803 (1797–1879) – Księga Gremium Aptekarzy Krakowskich 1803*, rkps, nr 1824; *Liber Subietorum G: C: P: Cracoviensium 1803 (1801–1894) – Księga subietów Gremium Krakowskich Aptekarzy 1803*, rkps, nr 1823; *Protokół posiedzeń gremialnych spisany od 1890–1916 roku*, rkps, nr 1841; *Spis aptek właścicieli tychże, dzierżawców lub zarządców i wykaz wkładek od roku 1897 (1892–1903)*, rkps nr 1840; oraz teki nr: 5, 10, 17, 33, 37, 39, 40, 42, 47, 48, 69, 96, 119, 141, 153, 154, 184, 185, 186, 194, 207, 229, 256, 270, 271, 318, 340, 349.

¹ M. Stachoń, *Dzieje powstawania i rozwoju aptek na obszarach działania b. Gremium Aptekarzy Krakowskich w l. 1802–1939*, praca doktorska, Archiwum Muzeum Farmacji Akademii Medycznej w Krakowie, nr 5619.

1. Dwujęzyczna wersja godła aptecznego na papierze firmowym apteki Karola Jahra w Krakowie przy ul. Krakowskiej 11, pochodzącym z 14 kwietnia 1899 r.

1. A bi-lingual version of the emblem of the pharmacy on a letter-head of Karol Jahr's pharmacy in Cracow at 11, Krakowska st., dated April 14, 1899

teriaków drukowanych, w tym kalendarzy i czasopism farmaceutycznych³. Badania obejmowały zatem okres, w którym apteki wymienionych Gremiów były pod zaborem austriackim, a całość tych terenów nosiła historycznie nazwę Galicji, a dokładniej Galicji Zachodniej, później Małopolski Zachodniej. Przypadło to na znamienny okres niewoli narodu polskiego, w którym czyniono rozliczne starania zmierzające do jak największego uniezależnienia się od zaborcy. Historia określiła

³ Materiały drukowane – monografie: F. Giedroyc, *Materiały do dziejów farmacji w dawnej Polsce*, Warszawa 1905; tenże, *Spis aptekarzy w w. XIV–XVIII*, Warszawa 1905; E. Jeziński, *Szematyzm farmaceutów w Królestwie Galicji z Wielkim Księstwem Krakowskim*, Lwów 1901; L. Kostrzeński, *Materiały do historii Aptek Wielkopolskich*, T. 1, Warszawa 1929, T. 2, *Apteki prowincjonalne*, Warszawa 1936; J. Lachs, *Dawne Aptekarstwo Krakowskie*, Warszawa 1933; *Miasta Polskie w Tysiącleciu*, T. I i II, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967; J. Rychlik, *Apteka Krakowska „Pod Złotą Głową” na podstawie inwentarza z roku 1792*, praca magisterska, Muzeum Farmacji AM, nr 4458; *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomeryi z Księstwem Krakowskim na rok 1894*, Lwów 1894; Wł. Szumowski, *Krakowska Szkoła Lekarska po reformach Kollątaja*, Kraków 1929; K. Tylek, *Jan Wiesław Radwański (1859–1923), życie i działalność*, praca magisterska, Muzeum Farmacji, nr 5420; artykuły: L. Krówczyński, *Wygląd aptek z XVIII i XIX wieku w świetle starych inwentarzy*, „Farmacja Polska”, 1953, nr 5, ss. 134–136; J. Poratyński Pipes, *Przyczynek do dziejów aptekarstwa w zaborze austriackim*, „Wiadomości Farmaceutyczne”, nr 21/22, 1927, ss. 467–468; W. Roeske, *Apteka Krakowska na przełomie XVII i XVIII wieku*, „Lekarz Wojskowy”, nr 7, 1959, ss. 818–828; tenże; *Apteka Społeczna nr 8 „Pod Słońcem” im. Jana Szastera w Krakowie*, „Biuletyn Informacyjny” Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego – Oddz. Kraków, nr 3; 1960, ss. 5–9; H. Szancer, *Apteka Pod Opatrznością F. Bajera w Przemyślu*, „Wiadomości Farmaceutyczne”, nr 42, 1930, ss. 632–633; tenże, *Przyczynki do dziejów aptekarstwa w Przemyślu*, „Wiadomości Farmaceutyczne”, nr 16, 1928, ss. 206–207; K. Wenda, *Jak dawne posiadamy apteki w Polsce*, „Wiadomości Farmaceutyczne”, nr 13, 1922, ss. 6–13, nr 17, ss. 6–12; czasopisma i kalendarze: „Czasopismo Towarzystwa Aptekarskiego we Lwowie”, roczniki 1871–1939;; „Wiadomości Farmaceutyczne”, roczniki 1874–1939; kalendarze farmaceutyczne, r. 1878, 1884, 1899, 1900, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1921–1939, wyd. w Warszawie.

to później mianem autonomii Galicji, która w wypadku polskiego aptekarstwa sprzyjała kontynuowaniu tradycji nazewnictwa aptek i posiadaniu przez nie własnych godeł. Podobne tradycje kulturowe istniały w Królestwie Polskim i na obszarach b. zaboru pruskiego, a także w niezależnych krajach zwłaszcza takich, jak Włochy, Francja czy Niemcy.

Znaczna większość stwierdzonych przeze mnie godeł nie zachowała się. Dowody na ich istnienie pozostały już tylko w archiwalnych dokumentach, sporadycznie na fasadach budynków. I nie mnie jest sądzić i oceniać je pod względem wartości artystycznych. Wypowiadają się w tej sprawie zapewne historycy sztuki. Czuję się jednak w obowiązku podać, iż najczęściej były one kamiennymi rzezbami, reliefami i płaskorzezbami wykutymi w fasadach i na frontonach domów, rzadziej rzezbami wykonanymi z gipsu i drewna. Zdarzało się, że były również malowidłami na blasze, na szkle (czasem wytrawione na szkle), zwłaszcza już w XX w., tworzyły wówczas szyldy apteczne, z rzadka opatrzone datą założenia apteki. Bywało też, że zamiast godeł apteki miały wyczajowe nazwy, które funkcjonowały jak godła. W makroregionie południowo-wschodniej Polski dotyczy to niewielu aptek. W Krakowie na pewno należały do nich apteki Marcisiewicza i Michalika, a z pozostałych – apteki tzw. Nowe w Dąbrowie Tarnowskiej i Tarnowie.

Tradycja nadawania godeł polskim aptekom sięga XVI w. i dotyczy terenu całej Polski⁴.

Przedmiotem moich badań były godła aptek wieków późniejszych. Przypomnę, że do najstarszych aptek na badanych terenach należały apteki realne, które można było nabyć jako tzw. nieruchomości nie będąc nawet fachowcem⁵. W badanym przeze mnie okresie apteki wymienionych wyżej Gremiów rekrutowały się głównie z takich właśnie aptek realnych. Były one w prównaniu z późniejszymi tzw. aptekami koncesjonowanymi niewątpliwie aptekami starszymi. W aptekach realnych godło wywodziło się często od nazwy (godła)

⁴ Według St. Pronia nawet w XV w. – St. Proń, *Musaeum Poloniae Pharmaceuticum*, PZWL, Warszawa 1967, s. 350. Ponadto na omawianych terenach istniały niewątpliwie starsze, niż mówią o tym zachowane dokumenty archiwalne, apteki mające godła. Do dnia dzisiejszego nie zachowały się jednak budynki z tego okresu z czynnymi aptekami.

⁵ A dokładniej nazwą „apteki realne” określano ten rodzaj aptek, których posiadanie nie było uwarunkowane otrzymaniem koncesji osobistej na jej prowadzenie. Właścicielem takiej apteki można było zostać na podstawie tzw. ogólnych zasad dotyczących nabywania praw rzeczowych majątku nieruchomościowego, z wprowadzonymi pewnymi zmianami związanymi z charakterem zakładu. Zatem właścicielem apteki realnej mógł zostać każdy, nawet niefachowiec. Sprawa ta została określona Dekretem Dworskim w 1820 r. Tak więc za zgodą Rządu Krajowego na wartość apteki można było zaciągnąć pożyczkę, można było aptekę dać w zastaw, lub nawet jej część sprzedać. Przepisy prawne pozwalały właścicielowi sprzedać ją, przekazać na własność innej osobie, na ogólnych prawach z tytułu własności, z tym, że o każdej zmianie właściciela musiała być powiadomiona odpowiednia władza administracji państwowej. Aptekę realną mogła więc posiadać, kupić, otrzymać, lub odziedziczyć każda osoba nie pozbawiona praw obywatelskich lub jednostka prawna, natomiast prowadzić taką aptekę mogła jedynie osoba posiadająca odpowiednie uprawnienia zawodowe i zatwierdzona na tym stanowisku przez władze. Wszystko to uzupełniła jeszcze później Ustawa austriacka z 18.XII.1906 r., § 21.

2. Firmówki aptek „Pod Opatrznością” w Krakowie przy ul. Brodzińskiego 21 i Zatorze, przy ul. Oświęcimskiej 136 w woj. bielskim

2. Trade marks of pharmacies „Pod Opatrznością” (i.e. „Under the Providence”) at 21, Brodzińska st. in Cracow and at 136, Oświęcimska st. at Zator, Bielsko province

kamienicy, czyli realności, w której się dana apteka znajdowała. Przykładem może być chociażby apteka „Pod Słońcem” w Krakowie, której godło pochodziło od nazwy kamienicy, czyli godła realności, w której była ona usytuowana. W wypadku aptek młodszych, tzw. koncesjonowanych, tj. prowadzonych wyłącznie przez fachowców⁶, na podstawie nabytych przez nich koncesji osobistych, godła powstawały przez ich nadanie aptekom. W XIX w. większość aptek koncesjonowanych miało swoje godła, z czego w drugiej połowie tegoż stulecia godła i szyldy aptek posiadały często dwujęzyczną wersję: polską i urzędową, czyli niemiecką (w wypadku austriackiego zaborcy). Niestety jednak na początku XX w. i później⁷ coraz częściej zaniedbywano tradycje ich nadawania. Do akcji tej powrócono w latach sześćdziesiątych naszego stulecia. Tak

3. Godło C. K. Obwodowej Apteki w Tarnowie przy pl. Kazimierza Wielkiego nr 2; pochodzi z końca XVIII w., wykonane z blachy żelaznej malowanej farbami olejnymi. Wymiary godła: wys. 170 cm, rozpiętość skrzydeł 120 cm

3. Emblem of a district pharmacy in Tarnów at 2, Kazimierz Wielki sq.; it dates back to the end of the 18th century and is done in oil-painted sheet iron. Dimensions of the emblem: height – 170 cm, wing-span – 120 cm

przynajmniej było w oddziale krakowskim Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego⁸.

Długi okres niewoli i zależności politycznej odpowiednio zaciążył na nazwach i charakterze godła dawnych polskich aptek. Były więc godła odbiciem tęsknot Polaków do ich upragnionej wolności, stanowiły wyraz marzeń, kultów i barw. Miały jednocześnie budzić zaufanie do firmy, czyli apteki i jej właściciela. Niewątpliwie wiele też innych problemów miało wpływ na powstanie „zawołania” apteki. Z ważniejszych należałoby wymienić takie, jak: czas, miejsce powstania, miejscowość, a także pośrednio kultura i świadomość jej właściciela. A wszystko to sprawiało, iż najczęściej obdarzano apteki godłami: „Pod Opatrznością”, „Pod Aniołem”, „Pod Białym Orłem”, „Pod Matką Boską” czy „Pod Nadzieją”. Dziś już zapewne trudno jest sobie wyobrazić, co musiał nieraz przejść i wycierpieć aptekarz, który odważył się np. podczas okupacji hitlerowskiej prowadzić aptekę „Pod Orłem”. A byli przecież i tacy, którzy w tym trudnym dla ojczyzny okresie nie lękali się nazwać aptekę nawet „Pod Polskim Orłem”, za co m. in. przyszło im płacić potem życiem w obozach koncentracyjnych. Przykładem takiego aptekarza patrioty może być mgr Witold Fusek – aptekarz z Biecza⁹.

Ponadto godło apteczne indentyfikowało też kamienicę, w której się apteka znajdowała, czasem nawet dzielnicę lub rejon miasta. Miało charakter egzotycznej reklamy, jak np. apteka „Pod Murzynem”, co oznaczało, że apteka taka posiadała surowce kolonialne sprowadzane z odległych, zamorskich krajów. Wiele inspiracji dostarczało samo życie. Godła aptek stanowiły postacie popularnych patronów zapożyczonych z symboliki biblijnej i mitologii grecko-rzymskiej: św. Jana Chrzciciela (niewątpliwie częściej niż w farmacji przedstawianego w malarstwie, w baptysteriach i rzeźbie średniowiecznej), św. Łazarza, św. Kingi (beatyfikowanej córki węgierskiego króla Beli IV), Minerwy (rzymskiej bogini, która potronowała rzemieślnikom), Temidy (rzymskiej bogini prawa i praworządności), greckiej szafarki leków Hygei (bogini oznaczającej zdrowie), młodszej córki Asklepiosa czy ojca światowej medycyny – Hipokratesa.

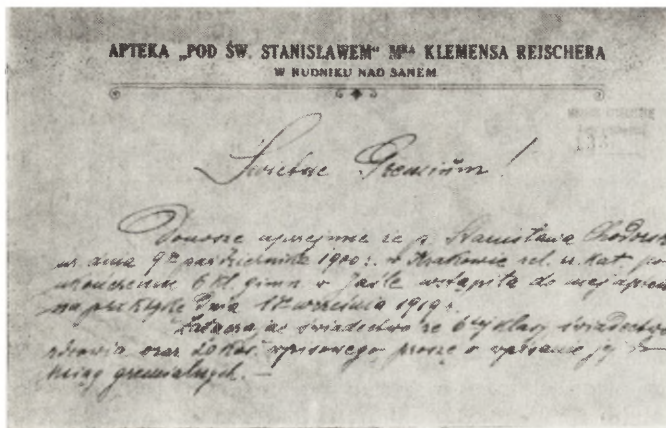
Oprócz zwyczajowego oznaczania aptek godłami, po pierwszym rozbiorze (1772) spotykamy się w Polsce z

⁶ Apteki publiczne, tzw. koncesjonowane (osobiste), prowadzone były przez farmaceutę na podstawie specjalnego dokumentu, czyli koncesji wydanej przez odpowiednie władze. Koncesja upoważniała farmaceutę do nabycia lub utworzenia nowej apteki, miała ponadto ważność nie tylko dla oznaczonej w niej siedziby, lecz również była przywiązana do wymienionej w niej osoby, bez prawa odstąpienia innej osobie. Przeniesienie apteki w granicach ustalonej siedziby z jednego miejsca na drugie wymagało zezwolenia władzy udzielającej koncesję. Jeśli apteka przechodziła na własność innej osoby, chcąc ją prowadzić, osoba ta musiała uzyskać nową imienną koncesję. Wszystko to uzupełniła Ustawa austriacka z 18.XII. 1906 r., § 9 i 12.

⁷ Praktycznie położył temu kres fakt uspołecznienia aptek w Polsce 8.I.1951 r.

⁸ Zob. Zb. Kubiak, artykuł w „Farmacji Polskiej”, nr 17/18, 1960, s. 362.

⁹ Zamordowany 6.XII.1941 r. w obozie w Oświęcimiu – według danych „Sterbeurkunde Standensamat Auschwitz”, nr 5, 66/1942.

4. Firmówka apteki „Pod Świętym Stanisławem” w Rudniku w woj. tarnobrzegskim

4. A trade mark of the pharmacy „Pod Świętym Stanisławem” (i.e. „Under St Stanislaus”) at Rudnik, Tarnobrzeg province

7. Papier firmowy C. K. Obwodowej Apteki w Jaśle, przy Rynku 176 z datą 13.XI.1902

7. A letter head of a district pharmacy at Jasło, 176, Rynek, dated November 13, 1902

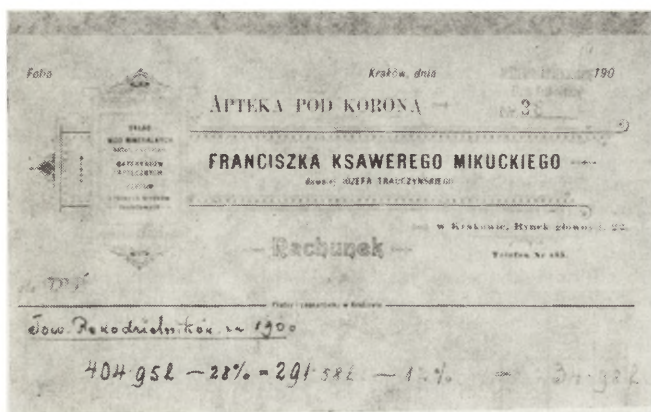
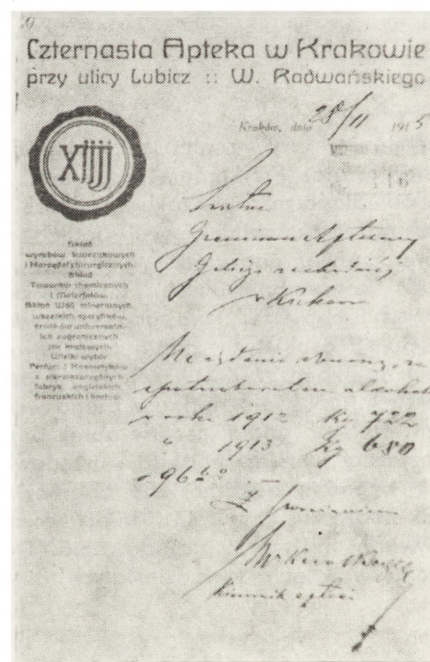
5. Opakowanie firmowe z apteki „Pod Złotym Tygrysem” w Krakowie przy ul. Szczepańskiej 1 i apteki „Pod Srebrnym Orłem” w Tarnowie przy pl. Sobieskiego 2

5. A trade pack from the pharmacy „Pod Złotym Tygrysem” (i.e. „Under the Golden Tiger”) in Cracow, 1, Szczepańska st. and from the pharmacy „Pod Srebrnym Orłem” (i.e. „Under the Silver Eagle”) at Tarnów, 2, Sobieskiego sq.

8. Unikatowa firmówka z charakterystycznym godłem Apteki Czternastej w Krakowie przy ul. Lubicz 7

8. A unique trade mark with a characteristic emblem of the Czternasta pharmacy in Cracow, 7, Lubicz st.

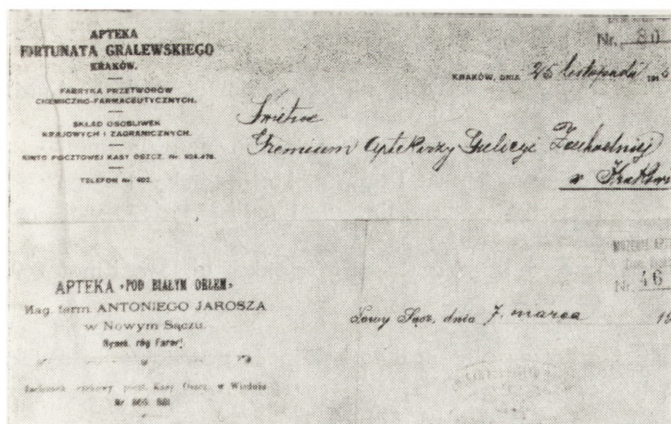
6. Firmówka (nie istniejącej obecnie) apteki „Pod Koroną” w Krakowie przy Rynku Głównym 22

6. Trade marks of the pharmacy „Pod Koroną” (i.e. „Under the Crown”) (already non-existent to-day) in Cracow, 22, Rynek Główny

typem godła tzw. urzędowych, czyli obowiązkowych. Należały do nich wszystkie godła m. in. w aptekach tzw. obwodowych¹⁰, tj. takich, które zlokalizowane były w siedzibie obwodu (b. Galicji) i miały obowiązek umieszczania nad swoim wejściem emblematu urzędowego¹¹ – czarnego dwugłowego orła, będącego symbolem monarchii austriackiej. Emblematy te w poszczególnych aptekach obwodowych nie były jednolite, np. godło C. K. Obwodowej Apteki w Sanoku miało czarnego dwugłowego orła, który dzierżył w jednym szponie jabłko – symbol władzy królewskiej, a w dru-

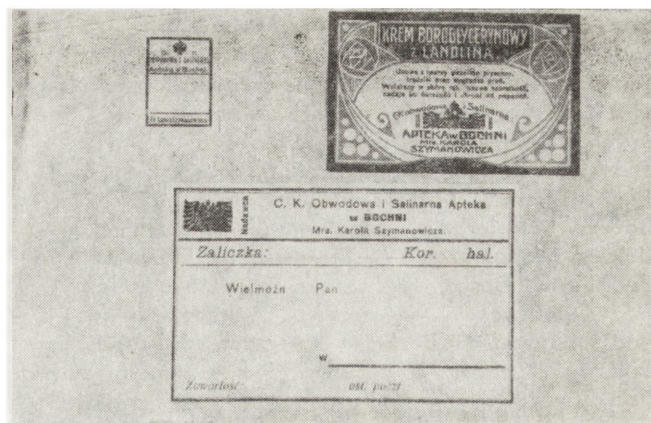
¹⁰ Apteki obwodowe, czyli cyrkularne, miały obowiązek zapatrywać w leki mieszkańców całego obwodu, oprócz oczywiście ludności miejscowej zamieszkującej siedzibę danego obwodu.

¹¹ Konieczne na oznaczenie placówki sanitarnej pozostającej pod urzędową kontrolą państwa, w tym wypadku zaborczych władz administracyjnych.

9. Dokumenty upamiętniające nazwiska byłych właścicieli apteki „Pod Białym Orłem” w Nowym Sączu i apteki „Pod Złotym Tygrysem” w Krakowie

9. Documents commemorating names of former owners of the pharmacy „Pod Białym Orłem” (i.e. „Under the White Eagle”) at Nowy Sącz and of the pharmacy „Pod Złotym Tygrysem” (i.e. „Under the Golden Tiger”) in Cracow

10. Unikatowe, kolorowe etykiety C. K. Obwodowej i Salinarniej Apteki w Bochni w woj. tarnowskim (fot. 3 – M. Braunstein, pozostałe – T. Barciszewski)

10. Unique coloured labels of a district and saline pharmacy at Bochnia, Tarnów province

godło równocześnie i berło i miecz. Godło C.K. Obwodowej Apteki w Tarnowie przedstawiało również orła, który dla odmiany trzymał w jednym szponie jabłko, a w drugim samo berło, dodatkowo całość była ozdobiona herbami wszystkich krajów koronnych – Węgier, Galicji, Czech i Styrii, wchodzących w skład dziedzicznej Korony Habsburgów. Godło wykonane było z blachy żelaznej, malowanej farbami olejnymi. Natomiast godło C. K. Obwodowej Apteki w Bochni z dodatkiem „Salinarna” ozdabiał order „Złotego Runa”.

Ze względu na charakter godła apteczne można sklasyfikować na takie, które nawiązywały do historii i mitologii, symboliki biblijnej i religijnej, symboliki zwierzęcej. Niektóre miały charakter patriotyczny, niektóre uwzględniały nazwy obwodów, nazwy dzielnic, rejonów miasta, regionów kraju, kolejność ich powstawania. Inne upamiętniały nazwiska ich właścicieli lub założycieli, ale były i takie, które informowały, że mają przy-

wileje specjalne, jak apteka „C/esarско-K/rólewska”¹² i „Salinarna”¹³. Apteka „Salinarna” była to specjalna apteka, która dostarczała leki solanim i nazwa jej pochodziła od łac. nazwy soli. „C.K.” oznaczało aptekę cesarsko-królewską, tzn. taką, która miała specjalne zezwolenie na używanie orła cesarskiego w swej pieczęci i godle. Ówczesne prawo kwalifikowało aptekę do tzw. przedsiębiorstwa w przemysłowy sposób prowadzonego. Oczywiście, jak się łatwo można domyślić, tytuł „C.K.” stanowił niezwykle rodzaj wyróżnienia, nie tylko dla samej placówki (apteki), ale także dla jej właściciela. I co jest jeszcze ciekawsze, że o takie odznaczenie mogli starać się sami aptekarze, zgodnie z patentem cesarskim z 1859 r. głoszącym Ustawę Przemysłową (46 § 61), która brzmiała: „przedsiębiorstwa przemysłowe, które odznaczają się znakomitą wpływem na rozwinięcie handlu mogą być obdarzone przywilejem używania orła cesarskiego na znaku, pieczętce i noszeniu napisu: Ces. Król, uprzywilejowana fabryka, zakład... apteka”.

¹² Jak sama nazwa sugerowała: Cesarsko-Królewska, czyli specjalnie uprzywilejowana. Była to apteka, która miała zezwolenie na używanie godła cesarskiego w pieczęci, godle i nazwie apteki. Oczywiście było to niezwykle wyróżnienie nie tylko dla samej placówki, ale także dla jej właściciela. Z tym jednak, że przywilej ten wypływał z prawnej kwalifikacji apteki jako tzw. przedsiębiorstwa w przemysłowy sposób prowadzonego. Mogli zatem sami aptekarze starać się o uzyskanie takiego odznaczenia, które dawało im prawo używania cesarskiego orła na szyldzie i pieczęci oraz używania nazwy: „c.k., uprzywilejowana apteka”, zgodnie z patentem cesarskim z 1859 r. ogłaszającego Ustawę Przemysłową (46 § 61), która brzmiała: „Przedsiębiorstwa przemysłowe, które odznaczają się znakomitą wpływem na rozwinięcie handlu mogą być obdarzone przywilejem używania orła cesarskiego na znaku, pieczętce i noszeniu napisu –ce. król. uprzywilejowana fabryka, zakład...itd”.

¹³ W badanym makroregionie południowo-wschodniej Polski stwierdziłam istnienie na terenach b. Gremiów tylko dwóch aptek salinarnych: w Bochni i Wieliczce.

¹⁴ Obecnie nie istnieje.

¹⁵ Koncesję osobistą na tę aptekę otrzymał Leon Dekański, który już niestety nie doczekał momentu jej otwarcia, gdyż w listopadzie 1920 r. zmarł. Aptekę „Pod Hygeą” otworzyła wdowa po Dekańskim.

¹⁶ Apteka ta przez długie dziesiątki lat należała do słynnego rodu Dańczaków.

- I. Godła, które nawiązywały do historii i mitologii, np.:
- im. Królowej Jadwigi – Kraków, ul. Karmelicka 9
 - Pod Jagiełłą – Kraków, pl. Matejki 3
 - Pod Kościuszką – Liszki, Rynek, woj. krakowskie
 - Pod Węgierską Koroną – Dukla, ul. 1 Maja 4, woj. krośnieńskie
 - Pod Minerwą – Tyczyn, ul. Grunwaldzka 14, woj. rzeszowskie
 - Pod Temidą – Kraków, ul. Długa 66
 - Pod Jednorożcem – Krosno, Rynek 5 i jej filia w Iwonicy, ul. Zdrojowa 215
 - Pod Eskulapem¹⁴ – Kraków, ul. Waryńskiego 1
 - Pod Hygeą¹⁵ – Kraków, ul. Kalwaryjska 27
 - Pod Hipokratesem – Wieliczka

- II. Godła nawiązujące do symboliki biblijnej i religijnej, np.:
- św. Jana Chrzciciela¹⁶ – Sokółów, woj. rzeszowskie
 - św. Kingi – Kraków, ul. Grzegorzewska 9

św. Łazarza – Wiśnicz, woj. krakowskie
 św. Antoniego – Przemyśl, ul. Grunwaldzka 30
 św. Anny – Zakliczyn, woj. nowosądeckie
 św. Huberta – Kraków, ul. Krakowska 1
 św. Teresy – Kraków, ul. Senatorska 5
 św. Stanisława – Rudnik, woj. tarnobrzeskie
 Pod Aniołem – Kraków, ul. Kościuszki
 Bożego Miłosierdzia – Kraków, ul. Zwierzyniecka 7
 Bożego Wspomożenia – Przemyśl, ul. Czarnieckiego 3
 Pod Matką Boską – Alwernia, woj. krakowskie
 Pod Opatrznością – Kraków, ul. Brodzińskiego 21
 Pod Opatrznością Boską – Zakopane, ul. Witkiewicza 1
 Pod św. Duchem – Przeworsk, Rynek, woj. przemyskie
 Pod Zbawicielem – Kolbuszowa, woj. rzeszowskie
 Pod Papiorską Koroną – Tarnów, ul. Krakowska 15

III. Godła o symbolice zwierzęcej, np.:

Pod Lwem – Tarnów, ul. Lwowska 2
 Pod Złotym Lwem – Biała, ul. Pańska 12, woj. bielskie
 Pod Barankiem – Kraków, ul. Mikołajska 4
 Pod Orłem – Rzeszów, ul. Grunwaldzka 3
 Pod Białym Orłem – Zakopane, ul. Krupówki 21
 Pod Złotym Stoniem – Kraków, ul. Grodzka 22
 Pod Złotym Tygrysem – Kraków, ul. Szczepańska 1
 Pod Jednorożcem – Krosno, Rynek 5

IV. Godła o symbolice różnej, np.:

Pod Złotą Głową – Kraków, Rynek Główny 13
 Pod Złotą Gwiazdą – Kraków, ul. Floriańska 15
 Pod Złotą Koroną – Kraków, Rynek Główny 22
 Pod Słońcem – Kraków, Rynek Główny 43
 Błękitna¹⁷ – Kraków, ul. Dajwór 6
 Pod Koroną – Nowy Targ, ul. Szaflarska 2
 Mariańska – Kraków, ul. Kazimierza Wielkiego 78
 Pod Trzema Gwiazdami – Kraków, ul. Rakowiecka 12

V. Godła o charakterze patriotycznym, np.:

Pod Polskim Orłem – Biecz, ul. Grodzka 11, woj. krośnieńskie
 Pod Białym Orłem – Biała, ul. 11 Listopada 20, woj. bielskie
 Pod Orłem – Kraków, pl. Bohaterów Getta 20
 Pod Czarnym Orłem – Bóbrka, Bukowsko, woj. krośnieńskie

VI. Godła uwzględniające nazwy b. obwodów, np.:

bocheński – C.K. Obwodowa Apteka w Bochni
 jasielski – Obwodowa Apteka Pod Orłem w Jaśle
 nowosądecki – Obwodowa Apteka w Nowym Sączu, ul. Jagiellońska 1
 przemyski – Obwodowa Apteka w Przemyśle
 rzeszowski – C.K. Obwodowa Apteka w Rzeszowie
 sanocki – C.K. Obwodowa w Sanoku, ul. Kościuszki 18
 wadowicki – Obwodowa Apteka w Wadowicach
 tarnowski – C.K. Obwodowa w Tarnowie

VII. Godła uwzględniające nazwy dzielnic, rejonów miasta, np.:

Warszawska – Kraków, ul. Warszawska 39

¹⁷ Zwana również często apteką „Niebieską”.

¹⁸ Zwana również apteką „Przy Rogatce” (Bronowickiej).

¹⁹ Zwana również na przemian „Apteką Marcisiewicza”.

²⁰ Na przemian nazywana apteką „Pod Różanym Wieńcem”.

²¹ Jej pełna nazwa brzmi: „C.K.Obwodowa i Salinarna Apteka w Bochni”.

Bronowicka¹⁸ – Kraków, ul. Wyspiańskiego 4 (dz. Bronowice)
 Pod Dębami – Kraków, ul. Konopnickiej 1 (dz. Dębniki)

VIII. Godła o charakterze regionalnym, np.:

Pod Kozicą – Nowy Targ, ul. Ludzmińska 1
 Pod Szarotką – Poronin, ul. Piłsudskiego 1, woj. nowosądeckie
 Pod Trzema Koronami – Krościenko, ul. Św. Kingi 269, woj. nowosądeckie

IX. Godła uwzględniające kolejność powstawania aptek, np.:

XIV-ta – Kraków, ul. Lubicz 7
 XIX-ta¹⁹ – Kraków, ul. Stradom 6
 Stara²⁰ – Oświęcim, Rynek Główny 5
 Nowa – Jarosław, ul. Pełkińska 333

X. Godła pochodzące od nazwisk właścicieli, założycieli, np.:

Pod Murzynem – Kraków, ul. Krakowska 19
 Mgra Czesława Michalika – Kraków, ul. Łobzowska 6, róg ul. Batorego 1
 Marcisiewicza – Kraków, ul. Stradom 6
 Pod Głową im. dra Jabłońskiego – Rzeszów, ul. Jabłońskiego 1

XI. Godła o charakterze nazw zwyczajowych, np.:

Pod Koleją – Nowy Sącz, ul. Kunegundy 58
 Nowowiejska – Kraków, ul. Kazimierza Wielkiego 31

XII. Godła wskazujące przywileje specjalne, np.:

C.K. (Cesarsko-Królewska) Obwodowa – Nowy Sącz, ul. Jagiellońska 1
 Salinarna²¹ – Bochnia 349

Województwo	Liczba aptek	Apteki nie mające godła
m. Kraków	41	2
woj. nowosądeckie	37	16
woj. tarnowskie	27	8
woj. rzeszowskie	23	3
woj. krośnieńskie	20	7
woj. krakowskie	9	3
woj. bielskie	na 17 badanych	–
woj. katowickie	na 8 badanych	3
woj. tarnobrzeskie	na 8 badanych	1
Makroregion południowo-wschodniej Polski	razem: 208 aptek	razem: 45 aptek bez godła

Niewątpliwie najbogatszym obszarem pod względem liczby godła aptecznych na badanych terenach okazał się Kraków, w którym na 41 znajdujących się aptek tylko dwie nie miały godła. W kolejnych województwach stan ten ilustruje załączona tabela, stwierdzająca istnienie 163 godła aptecznych na terenach b. Gremiów Aptekarskich makroregionu południowo-wschodniej Polski w latach 1802–1939.

dr Mirosława Pabis-Braunstein
 Kraków

INDEKS GODEL APTECZNYCH MAKROREGIONU POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ POLSKI

Miasto Kraków

1. Pod Aniołem Dietla 76
2. Pod Aniołem Kościuszki 18
3. Pod Barankiem¹ Mikołajska 4
4. Pod Białym Orłem Rynek Główny 45
5. Bożego Miłosierdzia Zwierzyniecka 7
6. Bronowicka² Wyspiańskiego 4
7. Pod Białym Orłem Kolejowa 2
8. XIV-ta (Czternasta) Lubicz 7
9. Pod Dębami Konopnickiej 1
10. Pod Eskulapem³ Gertrudy 1, później ul. Westerplatte 1
11. Pod Hygeą Kalwaryjska 27
12. Pod Jagiełłą plac Matejki 3
13. Pod Koroną Rynek Podgórski 9
14. Królowej Jadwigi Karmelička 9
15. Marcisiewicza⁴ Stradom 6
16. Mariańska⁵ Kazimierza Wielkiego 78
17. Michalika Łobzowska 6, obecnie Bato-rego 3
18. Pod Matką Boską Krowoderska 74
19. Pod Murzynem Krakowska 19
20. Niebieska⁶ Dajwór 6, obecnie Starowi-słna 77
21. Nowowiejska⁷ Kazimierza Wielkiego 31
22. Pod Opatrznością⁸ Brodzińskiego 21
23. Pod Opatrznością Karmelička 23
24. Pod Orłem plac Zgody 18, obecnie pl. Bohaterów Getta 20
25. Pod Słońcem Rynek Gł. 43
26. Pod św. Hubertem Dietla 36
27. Pod św. Kingą⁹ Grzegorzeczka 9
28. Pod Temidą Długa 66
29. Pod św. Teresą¹⁰ Senatorska 5
30. Pod Trzema Gwiazdami Rakowiecka 12
31. Pod Trzema Koronami Retoryka 1
32. Pod Złotą Głową Rynek Gł. 13
33. Pod Złotą Gwiazdą Floriańska 15
34. Pod Złotą Koroną¹¹ Rynek Gł. 22
35. Pod Złotym Lwem¹² Długa 4
36. Pod Złotym Orłem Krakowska 11
37. Pod Złotym Staniem¹³ Grodzka 22
38. Pod Złotym Tygrysem Szczerbańska 1
39. Warszawska Warszawska 39
40. – Mogilska 14-16
41. – Długa 88

Województwo nowosądeckie

1. – Bobowa k. Gorlic, ul. Cicha 428
2. – Czarny Dunajec
3. – Czychów 14
4. Pod Opatrznością Gorlice, ul. Sąddecka 382
5. – Gorlice, ul. Mickiewicza 19

¹ Obecnie nie istnieje.

² Zwana również „Apteką Przy Rogatce”, powstała w 1938 r.

³ Obecnie apteka nie istnieje.

⁴ Zwana również „Apteką XIX-tą”, z uwagi na kolejność, w której powstała.

⁵ Obecnie nie istnieje.

⁶ Czasami zwana także „Apteką Błękitną”.

⁷ Założona w domu pod nr 36 przy ul. Kazimierza Wielkiego i przeniesiona następnie pod nr 31 przy tej samej ulicy. W 1927 r. została ponownie przeniesiona do specjalnie wybudowanego na ten cel budynku przy Parku Krakowskim, róg ul. Sienkiewicza 2. Następnie w 1933 r. mgr Teofil Majkut przeniósł ją z ul. Sienkiewicza 2 na ulicę Wybickiego 1 (obecnie Pomorska 1). W chwili obecnej na powrót znajduje się u zbiegu ulic Sienkiewicza 2 i pl. Wolności.

⁸ Powstała jako pierwsza apteka w Podgórzu, obecnie nie istnieje.

⁹ Obecnie nie istnieje.

¹⁰ Obecnie nie istnieje.

¹¹ Obecnie nie istnieje.

¹² Początkowo mieściła się w domu przy ul. Stradom 12/31. W 1859 r.

6. –
7. Pod Aniołem
8. Pod Trzema Koronami
9. Pod Aniołem
10. –
11. –
12. –
13. –
14. –
15. Pod Aniołem
16. C. K. Obwodowa
17. Pod Białym Orłem
18. Pod Gwiazdą
19. Pod Opatrznością
20. Pod Koleją¹⁴
21. Pod Orłem
22. Pod Koroną
23. Pod Kozicą
24. –
25. Pod Szarotką
26. Zdrojowa
27. Pod Gwiazdą
28. –
29. –
30. –
31. Pod św. Anną
32. Pod Białym Orłem
33. Pod Boską Opatrznością
34. Pod Barankiem
35. –
36. –
37. Pod Matką Boską

- Grybów, Rynek 7
 Jordanów, Rynek 30
 Krościenko, ul. Św. Kingi 269
 Krynica
 Krynica, ul. Kraszewskiego 276
 Krynica, ul. Piłsudskiego
 Limanowa, ul. Krakowska 5
 Łącko, Rynek 91
 Mszana Dolna, nr 29
 Muszyna, nr 28 (filia apteki w Krynicy)
 Nowy Sącz, ul. Jagiellońska 1
 Nowy Sącz, ul. Kościelna 17
 Nowy Sącz, ul. Grodzka 2
 Nowy Sącz, ul. Lwowska 25 (Zalubińcze)
 Nowy Sącz, ul. Kunegundy 58
 Nowy Targ, Rynek 13
 Nowy Targ, ul. Szaflarska 2
 Nowy Targ, ul. Kolejowa 1, obecnie Ludźmierska 4
 Piwniczna, Rynek 287
 Poronin, ul. Piłsudskiego 1
 Rabka Zdrój (filia apteki w Dobczycach)
 Rabka, ul. Wł. Orkana 344
 Stary Sącz, nr 111
 Szczawnica, ul. Zdrojowa 23 (filia apteki w St. Sączu)
 Tymbark 9
 Zakliczyn, Rynek Gł. 58
 Zakopane, ul. Krupówki 21
 Zakopane, ul. Witkiewicza 1
 Zakopane, ul. Chramcówki 5
 Zakopane, Bystre nr 1178
 Żegiestów Zdrój (filia apteki w St. Sączu)
 Żegiestów

Województwo tarnowskie

1. C. K. Obwodowa i Sali-narna Bochnia 349
2. Pod Białym Orłem Bochnia, Rynek 347
3. – Bochnia, ul. Kazimierza Wielkiego 19
4. Pod Białym Orłem¹⁵ Brzesko, Rynek 200
5. Pod Opatrznością Brzostek
6. – Dąbrowa Tarnowska 2575
7. Nowa Dąbrowa Tarnowska
8. Pod Białym Orłem Dębica, Rynek
9. Pod Gwiazdą Dębica
10. – Łapanów, Rynek

została przeniesiona pod nr 24/3 przy tej samej ulicy, gdzie mieściła się do 1885 r. W 1885 r. przeniesiono ją do narożnej kamienicy przy ul. Basztowej nr 12, następnie do sąsiedniej, narożnej kamienicy przy ul. Długiej 1 i Basztowej 12. Natomiast 2.IX.1909 r. znajdowała się przy ul. Długiej 4, gdzie mieści się do chwili obecnej.

¹³ W 1798 r., kiedy otworzył tę aptekę Wojciech Kuciński, mieściła się ona w domu przy ul. Grodzkiej 37. Wiadomo, że już w 1813–1815 r. nosiła godło „Złotego Słonia”. W dniu 8.IV. 1843 r. jej właściciel Karol Franciszek Mohr został ingremiowany, a następnie przeniósł tę aptekę na drugą stronę ul. Grodzkiej pod nr 97. Z kolei w okresie 18.I–20.III.1845 r. Ernest Stockmar, jej kolejny właściciel, przeniósł ją bliżej Rynku na ul. Grodzką nr 22. Dnia 14 V. 1856 r. reskryptem L. 31782 z dnia 2.X.1856 r. Rząd Krajowy wydał pozwolenie na przeniesienie apteki bliżej Rynku Gł. przy tejże ul. Grodzkiej, pod nr 38, 39. Na tym nie kończą się zmiany lokalizacji tej apteki, ale to będzie przedmiotem osobnego opracowania.

¹⁴ Zlikwidowana w 1955 r.

¹⁵ Według niektórych danych „Pod Orłem”.

¹⁶ Według niektórych danych Rynek Wolny (?).

11. Pod Opatrznością	Pilzno	19. —	Ustrzyki, ul. 1 Maja 36
12. —	Niepołomice, nr 1	20. —	Żmigród, Rynek
13. Pod Gwiazdą	Radłów, Rynek nr 14		
14. —	Szczucin, Rynek nr 79		
15. Pod Białym Orłem	Szczurowa, Rynek		
16. Pod Aniołem	Tarnów, Rynek nr 24		
17. Pod Srebrnym Orłem	Tarnów, pl. Sobieskiego 2		
18. C. K. Obwodowa	Tarnów, pl. Kazimierza Wielkiego nr 2		
19. Pod Lwem	Tarnów, ul. Lwowska 2	1. Pod Matką Boską	Alwernia, Rynek 33
20. Pod Papieską Koroną	Tarnów, ul. Krakowska 15	2. —	Dobczyce, Rynek 7
21. Pod Kościuszką	Tarnów, ul. Krakowska 34	3. —	Krzyszowice, Rynek 5
22. Pod Opatrznością	Tarnów, ul. Targowa nr 7	4. Pod Kościuszką	Liszki, Rynek
23. Nowa	Tarnów, ul. Lwowska 24	5. —	Myślenice, Rynek 10
24. Pod Białym Orłem	Tuchów, Rynek nr 15	6. Pod Gwiazdą	Skawina, al. Słowackiego 215
25. —	Wojnicz, Rynek 24	7. Salinarna pod Hipokratesem	Wieliczka, Rynek Dolny 16 161
26. —	Ujście Solne, Rynek 142	8. Pod Opatrznością	Wieliczka, Rynek 14
27. Pod Gwiazdą	Żabno, ul. Jagiełły 212	9. Pod Św. Łazarzem	Wiśnicz, ul. Grunwaldzka 140

Województwo krakowskie

Województwo rzeszowskie

1. —	Błażowa
2. Pod Aniołem	Fryszak 134
3. Pod Słońcem	Głogów, Rynek 8
4. Pod Zbawicielem	Kolbuszowa
5. Pod Gwiazdą	Leżajsk, Rynek
6. Pod Matką Boską	Łańcut, Rynek Gł. 1
7. —	Łańcut, ul. Rzeźnicza 17
8. Pod Wspomożeniem N.M.P.	Majdan Królewski
9. Pod Opatrznością	Mielec, ul. Kościuszki 181
10. Pod Koroną	Mielec, Rynek Gł. 32
11. —	Radomyśl nad Czarną
12. Pod Opatrznością	Ropczyce, Rynek
13. C. K. Obwodowa	Rzeszów, ul. Pańska 365
14. Pod Nadzieją	Rzeszów, ul. Główna 54/55
15. Pod Matką Boską	Rzeszów (Nowe Miasto)
16. Pod Głową im. dra Jabłońskiego	Rzeszów, ul. Jabłońskiego 1
17. Pod Gwiazdą	Rzeszów, ul. Zamkowa 14
18. Pod Orłem	Rzeszów, ul. Grunwaldzka 3
19. Pod Białym Orłem	Sędziszów
20. Pod Św. Janem Chrzcicielem	Sokolów, Rynek
21. Pod Duchem Świętym	Strzyżów, Rynek
22. Pod Minerwą	Tyczyn, ul. Grunwaldzka 14
23. Pod Opatrznością Boską	Żołyńia, ul. Mickiewicza

Województwo krośnieńskie

1. Pod Polskim Orłem	Biecz, ul. Grodzka 11
2. Pod Czarnym Orłem	Bóbrka
3. Pod Czarnym Orłem	Bukowsko
4. Pod Węgierską Koroną	Dukla, ul. 1 Maja 4
5. Pod Jednorożcem	Krosno, Rynek 5
6. Pod Jednorożcem	Iwonicz Zdrój, ul. Zdrojowa 215 (filia apteki w Krośnie)
7. Pod Barankiem	Krosno, pl. 3 Maja
8. —	Końce, nr 53
9. Pod Gwiazdą	Korczyzna, Rynek 35
10. Pod Orłem C. K. Obwodowa	Jasło, Rynek 176
11. Pod Gwiazdą	Jasło, ul. Kościuszki 23
12. —	Jasło, ul. 3 Maja
13. —	Mikołajów
14. —	Rymanów, ul. Sanocka
15. —	Rymanów Zdrój
16. C. K. Obwodowa	Sanok, ul. Kościuszki 18
17. Pod Opatrznością	Sanok, ul. Jagiellońska 41
18. Pod Gwiazdą	Sanok, Rynek Gł. 1

Województwo bielskie

1. Pod Opatrznością	Andrychów, Mickiewicza 101
2. Pod Białym Orłem	Biała, ul. 11 Listopada 20
3. Pod Złotym Orłem	Biała, ul. Pańska 12
4. Pod Aniołem	Brzeszcze, Rynek Gł.
5. Pod Aniołem	Kęty, Rynek Gł. 251
6. Pod Aniołem	Lipnik-Biała, ul. 11 Listopada 52
7. Pod Aniołem	Maków Podhalański, Rynek
8. Pod Opatrznością	Miłówka, Rynek
9. Pod Różanym Wieńcem	Oświęcim, Rynek Gł. 5
10. Pod Opatrznością	Oświęcim, ul. Jagiełły 4
11. Pod Opatrznością	Sucha, ul. Podgórska 19
12. Obwodowa	Wadowice, pl. Armii Czerwonej 12
13. Pod Gwiazdą	Wadowice, Rynek Gł. 3
14. Pod Orłem	Wilamowice, Rynek Gł. 2
15. Pod Orłem	Zabłocie k. Żywca obecnie Żywiec, ul. Główna 15
16. Pod Opatrznością	Zator, ul. Oświęcimska 136
17. Pod Opatrznością	Żywiec, pl. Zjednoczenia 10

Województwo katowickie

1. Pod Opatrznością	Chrzanów, ul. Luszowska 116
2. —	Chrzanów, al. Henryka 28, obecnie al. Lenina 28
3. Pod Gwiazdą	Chrzanów, ul. Krakowska 530
4. —	Ciężkowice, Rynek 38
5. Pod Opatrznością	Jaworzno, Rynek 112
6. —	Jaworzno, ul. Jagiellońska 126
7. —	Szczakowa, ul. Jagiellońska 30
8. Pod Gwiazdą	Trzebinia, ul. Narutowicza 11

Województwo tarnobrzegskie

1. —	Baranów Sandomierski
2. Pod Gwiazdą	Grębów
3. Pod Opatrznością	Nisko
4. Pod Pocieszeniem	Radomyśl n. Sanem
5. Pod Opatrznością	Rozwadów
6. Pod Św. Stanisławem	Rudnik
7. Pod Opatrznością	Tarnobrzeg
8. —	Ulanów

EMBLEMS OF POLISH PHARMACIES AS MONUMENTS OF NATIONAL CULTURE

This is a report on the condition of the emblems of pharmacies in the south-eastern macro-region of Poland in the period of 1802–1939. It contains not only an index of

pharmacies that were there at that time but also a list of emblems and historic names of pharmacies as well as a comprehensive report on the problems associated with their onomatology and existence.